

προλάβωμεν εἰς τὸν ἔργον του, γὰ τὸν ἐκφοβίσωμεν ὑπακούοντες εἰς τὴν πρόθεσίν του, γὰ τὸν ἀντικρούσωμεν ἐξομοιούμενοι πρὸς ἐκεῖνον, γὰ ὑπερασπίσωμεν τὴν ἐλευθερίαν ἐφαρμόζοντες τὴν ἀνάγκην, διὰ τῆς ὁποίας ἐκεῖνος μᾶς ἀπειλεῖ, γὰ διατηρήσωμεν τὸν ἄνθρωπον καταστρέφοντες ὅ,τι τὸν δημιουργεῖ. Ἄν λοιπὸν σήμερον ἡ ἱστορία ἀπευθύνῃ εἰς ὅσους σκέπτονται μίαν ἀπαίτησιν, ἡ ἔγνοια τῆς ἀπαιτήσεως αὐτῆς θὰ ἦτο ἡ ἀνάπτυξις ἐντὸς τῆς ἀνησυχίας ἐνὸς ἐρωτήματος, τὸ ὁποῖον θὰ τὴν ἀνεβίβαζεν εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ φορέως της, ὁ προβληματισμὸς τῆς ἐλευθερίας ὡς τοῦ πρώτου καὶ ἀμεταβιβάστου καθήκοντος δι' ὅσους ἐτάχθησαν γὰ δημιουργήσουν τὸν ἄνθρωπον.

Ἀρχομένης τῆς τετάρτης ἀνθρωπολογικῆς περιόδου τῆς ἱστορίας, δηλαδὴ μιᾶς νέας ἐποχῆς φιλοσοφικῆς δοκιμασίας. Τὸν ἄνθρωπον δημιουργεῖ ἡ προβληματιζομένη ἐλευθερία. Νὰ φωτίσῃ μὲ τὸ φῶς τοῦ λόγου τὴν δημιουργίαν αὐτὴν καὶ νὰ εὑρῇ τὸ νόημα τῆς, εἶναι τὸ ἔργον τῆς φιλοσοφίας. Σήμερον ἡ φιλοσοφία ὀφείλει νὰ ζήσῃ εἰς μίαν περίοδον ἐκλείψεως τῆς ἐλευθερίας, μὲ ἄλλους λόγους γὰ συνειδητοποιήσῃ μίαν ἐποχὴν ἀνθρωπίνης ἐνδείας. Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος βλέπει τὸν ἑαυτόν του εἰς τὸ ἱστορικὸν ἡμίφως, ὅταν ἡ λάμψις τῶν αὐτονοήτων πραγμάτων σβυσθῇ, ὅταν χάσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην του εἰς ὅ,τι ἐγνώριζε καὶ ἤθελε, ὅταν ἀντιληφθῇ αἰτήματα, διὰ τὰ ὁποῖα δὲν ὑπάρχουν ἀπαντήσεις, ὅταν ἀποκτήσῃ μίαν ἀπόστασιν ἐκ τοῦ ἑαυτοῦ του, ὅταν ἡ ἐλευθερία συνειδητοποιήσῃ τὴν προβληματικὴν τῆς παρουσίας, δηλαδὴ ὅταν ὁ λόγος τοποθετηθῇ μεταξὺ τοῦ παρόντος καὶ τοῦ αἰτουμένου ἀνθρώπου. Ὅσοι σήμερον πνευματικῶς μένουσιν ἄγρυπνοι, ἐκπροσωποῦν τὸν ἐκλείποντα ἄνθρωπον. Νὰ ἀγρυπνῆς ὁμῶς τὴν νύκτα, σημαίνει γὰ ἐγνοῆς συνεχῶς περισσότερο, ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν ἡμέραν. Ὅσοι γνωρίζουν τὴν ἀνάγκην ὡς ἀνάγκην, ἀνήκουν ἔστω καὶ δέσμοι εἰς τὴν ἐλευθερίαν.

Μετὰ τὴν λάμψιν τῆς κλασσικῆς φυσικῆς, ὁ ἄνθρωπος εἰσῆλθεν εἰς τὴν τετάρτην ἀνθρωπολογικὴν του περίοδον. Ἡ πρώτη κλείνει τὴν προσωκρατικὴν φυσικὴν, ἡ δευτέρα γράφεται εἰς τὸ

λυκόφως τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἡ τρίτη ἀναπνέει τὴν τελευταίαν πνοὴν τοῦ Μεσαιῶνος. Σύμβολον τῆς πρώτης ὑπῆρξεν ὁ Σωκράτης (ἐν οἶδα, ὅτι οὐδὲν οἶδα), τῆς δευτέρας ὁ Ἀγουστίνος (*quid ergo sum?*), τῆς τρίτης ὁ *Pascal* («Τί εἶναι τέλος πάντων ὁ ἄνθρωπος ἐντὸς τῆς φύσεως;» 1). Κλασσικούς λόγους διὰ τὴν τετάρτην περίοδον ἔγραψεν ὁ *Einstein*: «Ἡ φροντίς διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν μοῖράν του πρέπει νὰ ἀποτελῇ τὸ κύριον θέμα ὄλων τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημονικῶν προσπαθειῶν. Ἐν μέσῳ τῶν διαγραμμάτων καὶ τῶν ἐξισώσεων, αὐτὸ δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ τὸ λησμονήσωμεν ποτέ» 2.

Ἀνθρωπολογικὴ περίοδος εἶναι μία ἐποχὴ φιλοσοφικῆς δοκιμασίας. Ἡ φιλοσοφία ὁμως ζῆ, διότι ὁ ἄνθρωπος εἰσέρχεται εἰς κρίσιν — ὄχι ὅταν ἐκθέτῃ τὸν ὑπάρχοντα πνευματικὸν πλοῦτον, ἀλλ' ὅταν διαπιστώνῃ τὴν ἀπουσίαν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰς πνευματικῶς ἐνδεεῖς περιόδους. Αἱ ἐποχαὶ τοῦ φιλοσοφικῶς δοκιμαζομένου ἀνθρώπου εἶναι αἱ ἐποχαὶ τῆς φιλοσοφικῆς σοβαρότητος. Μόνον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς ἀνεπαρκείας φυτρώνει τὸ αἷτημα τῆς αὐθυπερβάσεως. Ὅταν ἡ φιλοσοφία γνωρίζῃ, ὅτι δὲν γνωρίζει, προὑποθέτει τὴν γνῶσιν. Στέρησις εἶναι ἡ οὐσία τοῦ φιλοσοφικοῦ πλούτου, ὁ ὄρος διὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ ἀποχρῶντος, ὁ λόγος τῆς φιλοσοφικῆς ἀφοσιώσεως. Διὰ τὴν φιλοσοφίαν θὰ ἰσχύῃ τὸ ἀνέκδοτον τοῦ *Martin Buber* ἐκ τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς τῶν Ἰουδαίων τῆς Σιλεσίας: «Εἰς τὴν νεότητά του, ὁ *Maggid* (ιεροκήρυξ) τοῦ Σλότσοβ διῆγε ζωὴν πλήρη στερήσεων, ἀλλ' ἡ χαρὰ δὲν τὸν ἐγκατέλειπεν οὔτε στιγμὴν. Κάποτε τὸν ἠρώτησεν ἓνας μαθητῆς του: — Ραββί, πῶς προσεύχεσθε κάθε ἡμέραν, <εὐλογημένος νὰ εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος μοῦ δίδει, ὅτι χρειάζομαι>; Ὅμως, ὅτι χρειάζεται ἓνας ἄνθρωπος, σὰς λείπει! — Πολὺ σωστά, ὁμως ὅτι ἔχω ἀνάγκην, εἶναι ἡ ἐνδεια καὶ αὐτὴ μοῦ ἔχει δοθῆ» 3.

(1) *Pensées* 72 (*Œuvres* éd. *L. Brunschwig*, t. XII 1921, p. 78).

(2) Πρὸς τὸν *Robert S. Lynd*, *Knowledge for what?*, Princeton 1939, p. 114.

(3) *Hundert chassidische Geschichten*, Berlin 1935, S. 69/70.

Μετὰ τὴν κατάρρευσιν τῆς τελευταίας κατοικίας τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος. Εἰς τὴν νεότητά της ἡ φιλοσοφία ζῆ τὴν ζωὴν τῶν στερήσεων. Σημεῖα πνευματικῆς κάμψεως εἶναι διὰ τοῦτο ἡ σίγησις τῶν μεγάλων ἐρωτημάτων, ἡ ἱκανοποίησις ἐξ αὐτοῦ, τὸ ὅποιον ἔχει ἐπιτευχθῆ, ἡ διάδοσις τῶν ἐτοιμῶν, ἡ ἀπαίτησις τῆς ἐκτιμῆσεως, ἡ προθυμία πρὸς διδασκαλίαν, ἡ συστηματοποίησις τῆς ἀφθονίας, ἡ ἀνάπαυσις εἰς τὸν χῶρον τῶν ἐξηγήσεων. Αὐτὸ δὲν ἀφορᾷ μόνον εἰς πρόσωπα, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐποχάς. Ὑπάρχουν ἐποχαί, αἱ ὁποῖαι πιστεύουσι ὅτι ἐκπληροῦν τὸν προορισμὸν των, ἐὰν δείξουν τὴν πλουσίαν κληρονομίαν των ἢ ἐὰν ἀποδείξουν εἰς τοὺς φθονοῦντας, ὅτι εἶναι πράγματι νόμιμοι κληρονόμοι. Αἱ ἐποχαὶ αὐταὶ παρεξηγοῦν τὸν ἱστορικὸν των προορισμὸν καὶ καταπνίγουσιν τὴν περθεμένην νεανικὴν των δύναμιν. Κατατάσσουσιν, στρέφονται πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ ζοῦν ἐκ τοῦ ὀφειλομένου σεβασμοῦ πρὸς τὴν πείραν, εἴτε ὡς πρόσωπα εἴτε ὡς ἐποχαί, οἱ ἡλικιωμένοι. Ὅσοι ὅμως δὲν μεταβιβάζουσιν τὴν εὐθύνην καὶ δὲν διαθέτουν εὐρετήρια λύσεων καὶ ὁδηγιῶν, ὅσοι ζοῦν ἐστραμμένοι πρὸς τὸ μέλλον καὶ δὲν θέλουσιν ἀπλῶς γὰρ διαφυλάξουσιν τὸ παρελθόν, ἀλλὰ γὰρ τοῦ δώσουσιν τὸ ἱστορικὸν του νόημα φέροντες τὴν εὐθύνην διὰ τὸ νόημα αὐτό, ὅσοι δὲν σκέπτονται, διὰ γὰρ ἀποδείξουσιν τί γνωρίζουσιν, ἀλλὰ διὰ γὰρ γνωρίσουσιν τί ἀγνοοῦν, ἐκπροσωποῦν εἴτε ὡς ἐποχαὶ εἴτε ὡς πρόσωπα τὴν πνευματικὴν νεότητα.

Ὁ τόσον συχνὰ ὡς < κωρασμένη ἐποχὴ > χαρακτηριζόμενος ἱστορικὸς μας καιρὸς εἶναι κατὰ βάθος μία περίοδος ἀναγεννήσεως. Ἀναγεννῶνται ὅμως ὅσοι πνευματικῶς ἀποθνήσκουσιν ὅσοι ἐπιστρέφουσιν εἰς τὴν ἀρχήν, ὅχι διὰ γὰρ ἐπαναλάβουσιν τὴν πορείαν, ἀλλὰ διὰ γὰρ σταθοῦν πρὸ νέων κατευθύνσεων. Ἡ σημερινὴ ἐποχὴ τοποθετεῖ τὰ προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ νέων δάσεων. Εἰς ὅσους συνήθισαν εἰς τὴν πνευματικὴν ἀνάπαυλαν, ἡ μετακίνησις αὐτὴ φαίνεται ἀσκοπος καὶ ἐπικίνδυνος. Ὅσοι ὅμως πρέπει γὰρ μετακομίσουσιν, διότι τὸ σπῖτι ἐρράγισε, ἀντὶ γὰρ ἡσυχάσουσιν μὲ τὴν περιγραφὴν τῆς δυστυχίας των, σκέπτονται, τί πρέπει γὰρ κάνοσιν. Ἀνθρωπολογικὴ ἐποχὴ εἶναι μία περίοδος ἀνεσιότητος τοῦ ἀνθρώπου. Ἀγέστιοι εἶναι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἀνα-

ζητούν κατοικίαν. Τὸ τελευταῖον οἶκημα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχεν ἐγκατασταθῆ τὸ εὐρωπαϊκὸν πνεῦμα ἔφερε τὸ ὄνομα «κλασσικὴ φυσικὴ». Τὸ οἶκημα αὐτὸ συνετρίβη καὶ ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος εὐρέθη < εἰς τὸν δρόμον > τῆς ἱστορίας. Νὰ εὐρίσκειται καθ' ὁδὸν πρὸς τὸ νέον του σπίτι ἢ νὰ πρέπει νὰ τὸ κτίσῃ ἐκ θεμελίων, σημαίνει διὰ τὸν ἄνθρωπον νὰ γνωρίζῃ ἐν πρώτοις, ὅτι εἶναι ἄστεγος.

Φιλοσοφία, ὁ διάλογος τῶν ἀγνοούντων τὴν ἀλήθειαν. Ἐὰν μεταφρασθῆ εἰς μίαν γλῶσσαν ἀπολογητικῆς φιλοσοφίας, ἢ ὡς ἄνω μεταφορά θὰ εἶχε τὴν ἔννοιαν δύο προτάσεων ἐκ τοῦ ἡμερολογίου τοῦ *Maine de Biran* : «Δὲν ἔχω τὸ τάλαντον νὰ κατασκευάζω ιδέας χωρὶς νὰ σκέπτομαι... καὶ δὲν τρέφω καμμίαν ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν ἑαυτὸν μου»¹. Μὲ ἄλλους λόγους ἡ φιλοσοφία σήμερον δὲν γνωρίζει τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐζήτουν ἐκ μέρους τῆς συνταγῆς, θὰ εἶχον παρεξηγήσει περὶ τίνος πρόκειται. Ἡ φιλοσοφία δὲν ὑπάρχει διὰ νὰ καθησυχάζῃ καὶ νὰ ἀνακουφίξῃ, δὲν ὑποκαθιστᾷ εἰς τὸ ἔργον των οὔτε τὴν πολιτικὴν οὔτε τὴν θρησκείαν, ἀλλ' ἐπιβαρύνει ὅσους κρούουν τὴν θύραν τῆς μετὰ τὴν ἐντολήν, νὰ ἀφήσουν τὸ ἔνδυμα τοῦ ἐπαίτου εἰς τὸν δρόμον, διὰ νὰ εἰσέλθουν ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ συνεργάτου. Οἱ φιλοσοφοῦντες δὲν ἐπαιτοῦν, ἀλλ' ἀπαίτοῦν τὸ ὀφειλόμενον. Δὲν τὸ ἀπαιτοῦν ὁμοῦς ἐκ τῶν ἄλλων, διότι κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ μᾶς προσφέρῃ τὸν ὀφειλόμενον ἄνθρωπον, ἐὰν δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ τὸν δημιουργήσωμεν ἐντὸς μας.

Ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις δὲν γνωρίζει ἐκ τῶν προτέρων τὴν ἀπάντησιν τῶν ἐρωτημάτων, διότι ἔχει διαλεκτικὸν χαρακτήρα. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι δὲν ἀρκεῖ εἰς τὸν ἑαυτὸν τῆς, ἀλλ' ὅτι εἶναι ὁ δεσμός τῶν σκεπτομένων. Φιλοσοφεῖν εἶναι ἡ ὕφανσις μιᾶς ὑπερβατικῆς σχέσεως μεταξὺ δύο λόγων, οἱ ὁποῖοι ὁμιλοῦν τὴν γλῶσσαν ἑνὸς διὰ τὴν ἰδικήν των θεμελίωσιν κοινοῦ

(1) 24—30 Ὀκτ. 1814, *Journal intime* (1792—1817), éd. *A. De la Valette Monbrun*, Paris t. I 1927, p. 93.

προβλήματος. Ἐνῶ ἡ φυσικὴ ἐπιστῆμη ἔχει σ υ λ λ ο γ ι κ ὸ ν χαρακτήρα, ἐπιβάλλει μίαν συνεργασίαν ἐπὶ τῆς ἰδίας βάσεως, ἐπεκτείνει τὸ ἐπιτευχθέν, ἐφαρμόζει τὸ κοινὸν μέτρον, μεταβάλλει τὰ αἰτήματά της, σκιάζει ὅσον εἶναι δυνατόν τὸν λύτην, ἐνδιαφέρεται μόνον διὰ τὸ φυσικὸν πρόβλημα, ἡ φιλοσοφία εἶναι δ ι α λ ε κ τ ι κ ῆ διάστασις, σημαίνει μίαν συνεργασίαν ἐπὶ διαφόρων βάσεων, ὑπερβάλλει τὸ ἐπιτευχθέν, ἐφαρμόζει προσωπικὸν μέτρον, ἔχει ἀμεταβίβαστα αἰτήματα, φωτίζει τὸν λύτην, ἐνδιαφέρεται διὰ τὸν προβληματικὸν ἄνθρωπον. Φιλοσοφικὴ σκέψις ἀναπτύσσεται, μόνον ὅταν οἱ σκεπτόμενοι ἔχουν παραδεχθῆ ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν ἑτερότητα των, δηλαδή ὅτι εἶναι ἐλεύθεροι καὶ ἀφ' ἑτέρου ὅταν δὲν γνωρίζουν τὴν ἀλήθειαν. Ἐάν προτοῦ συνάψουν τὴν πνευματικὴν των σχέσιν οἱ φιλοσοφοῦντες ἐγνωρίζον τὴν ἀλήθειαν, ὁ διάλογός των θὰ ἦτο ὄχι μόνον περιττός, ἀλλ' ἀδύνατος. Διότι ἡ ἀλήθεια τοῦ ἑνὸς θὰ ἀνήρει τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἄλλου, τοῦ ὁποίου ὁ ρόλος θὰ συνίστατο εἴτε εἰς τὸ νὰ τὴν ἀποδεχθῆ εἴτε εἰς τὸ νὰ τὴν ἀπορρίψῃ. Τότε ὁμοίως δὲν θὰ ἐπρόκειτο περὶ διαλόγου, ἀλλὰ περὶ τῆς τακτικῆς τοῦ ἑνὸς νὰ μεταπείσῃ τὸν ἄλλον, ὁ ὁποῖος ἢ θὰ πρέπει νὰ τραπῆ εἰς φυγὴν ἢ νὰ ἐπιβληθῆ ἢ νὰ ὑπακύψῃ. Πραγματικὸς διάλογος ἡμπορεῖ νὰ συνδέσῃ μόνον τ ο ὺ ς σ υ γ γ ε ν ε ῖ ς τ ο ῦ α ἰ τ ῆ μ α τ ο ς τ ῆ ς α ὐ θ υ π ε ρ β ἄ σ ε ω ς. Ἐλευθερία εἶναι ἡ δυνατότης τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ αἰτήματος αὐτοῦ. Ὅταν ὁμοίως αὐτὴν τὴν ἐκπλήρωσιν ἐπιχειρῆ ὁ λόγος, φιλοσοφοῦμεν.

Φιλοσοφικὸς διάλογος, ὁ λογικὸς σύνδεσμος τῶν αὐθυπερβαλλομένων. Ὅσοι φιλοσοφοῦν, ἀκούουν εἰς τὸν λόγον τοῦ συνομιλοῦντος τὴν ὑπόδειξιν πρὸς μίαν νέαν προοπτικὴν τῆς σκέψεως. Ἡμπορεῖ ἡ ὑπόδειξις αὕτη νὰ ἔρχεται ἐκ τοῦ βάθους τῆς ἱστορίας, ἐκ μιᾶς ξένης χώρας ἢ νὰ μᾶς τὴν ἀπευθύνη ὁ συνομιλητὴς τοῦ ζωντανοῦ διαλόγου. Πάντοτε ὁμοίως, ἔστω καὶ ἐάν φαίνεται ὅτι μᾶς δεβαιώνει εἰς τὴν θεωρητικὴν μας κίνησιν, ἔχει ὑπερβατικὸν νόημα: Μᾶς προτρέπει νὰ ἀντικρύσωμεν τὸ πρό-

βλημα ἐκ μιᾶς ἄλλης ἀπόψεως, νὰ μὴ μείνωμεν μόνον εἰς ὅ,τι εἶχομεν ὑπ' ὄψιν μας, νὰ ἴδωμεν τὸ πρόβλημά μας ὡς πλευρὰν ἐνὸς γενικωτέρου προβλήματος, νὰ εὕρωμεν μίαν κρυμμένην σχέσιν, ἢ ὁποῖα θὰ παρουσίαζε τὴν σχέψιν μας πληρεστέραν ἢ θὰ τῆς ὑπεδείκνυε τὰ ὄριά της καὶ ἴσως μίαν διέξοδον πρὸς ἕνα μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἀφανῆ ὀρίζοντα.

Ὡς διαλεκτικὸς σύνδεσμος, ἡ φιλοσοφία συναγεῖρει τὸν ἄνθρωπον. Προσπαθεῖ νὰ τὸν ἀφυπνίσῃ, νὰ τοῦ ὑπενθυμίσῃ, τί ἐλησμόνησε καὶ νὰ τοῦ δείξῃ, τί δὲν ἐζήτησε. Ὁ φιλοσοφικὸς διάλογος ζῆ ἐξ ἐνὸς προφητικοῦ παλμοῦ, συνδέει τὸν ἄνθρωπον πρὸς ὅ,τι ἀμέσως, ἀνυπερθέτως καὶ κατ' οὐσίαν τὸν ἐνδιαφέρει, εἶναι δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἄσχετος καὶ πρὸς τὸν τεχνικὸν διάλογον τοῦ πρακτικοῦ εἰς τὰ δευτερεύοντα ἢ τὰ τοῦ ἐπαγγέλματος ἀναφερομένου θίου καὶ πρὸς τὸν μονόλογον ὄσων ζοῦν, διὰ νὰ κηρύττουσιν, ὅ,τι ἀπεστήθισαν. Ὁ διάλογος τῆς φιλοσοφίας σμιλεύει τὸν δεσμόν τῶν διὰ τὴν σχέψιν των ὑπευθύνων προσώπων, τὰ ὁποῖα ἀγνοοῦν τὴν ἀλήθειαν. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον δὲν ἔχει σχέσιν οὔτε πρὸς τὰς νοουθεσίας τῶν ἐπὶ τοῦ δόγματος ἐδραιωμένων διδασκαστῶν, οὔτε πρὸς τὰς ἀσκέτους ἐπιταγὰς τῶν ὁμοιομορφιῶν. Ὄταν ἡ θρησκεία μᾶς ἀπευθύνῃ τὸν λόγον, μᾶς μεταδίδει τὸ ἀγγελμα τοῦ ὑπερδιανοητοῦ· ὅταν μᾶς ἀπευθύνῃ τὸν λόγον ἡ ὁμοιομορφία, ὁμιλεῖ τὴν γλῶσσαν τῶν ἀριθμῶν.

Πῶς βλέπει τὸν ἄνθρωπον ἡ ὁμοιομορφία καὶ πῶς τὸν ἀπαιτεῖ ἡ φιλοσοφικὴ ἀλήθεια. Ἡ ὁμοιομορφία ἀντικρύζει τὸν ἄνθρωπον, ὅπως ἡ φυσικὴ τὰ μαθηματικῶς κατατάξιμα φαινόμενα. Γνωρίζει μίαν ὡς πρὸς τὴν λογικὴν της εὐστάθειαν ἀδιάφορον, ἀλλὰ πρὸ παντὸς διὰ τὴν συντήρησιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ συνόλου σκόπιμον καὶ κατὰ τοῦτο ἐπιβεβλημένην ὑπόθεσιν καὶ τὴν ἐνδιαφέρει ἢ ἐφαρμογὴ της. Εἰς ὅλα τὰ σήμερον τόσοσιν πανίσχυρα καὶ τόσοσιν ἀνεύθυνα συστήματα ὁμοιομορφιῶν ἐπαναλαμβάνεται: Ἰσχύει, μόνον ὅ,τι μᾶς ὁμοιάζει· ὅ,τι δὲν ἔχει περιεχόμενον· ὅ,τι εἶναι περίγραμμα· ὅ,τι ἀντικαθίσταται· ὅ,τι ὑποτάσσεται· ὅ,τι δὲν ὁμιλεῖ, ἀλλ' ὑπακούει, δὲν ἔχει θέλησιν, ἀλλὰ

δύναμιν, εὐθύνεται ἐφ' ὅσον δεσμεύεται, ἀντὶ γὰρ πράττει, ἐκτελεῖ: ὅ,τι δὲν ἔχει ἰδικόν του νόημα, ἀλλὰ κοινήν σημασίαν. Ἡ φιλοσοφικὴ ἀλήθεια ὁμως δὲν ἀπαιτεῖ τὴν ὁμοιότητα, ἀναφέρεται εἰς τὸν ἐσωτερικὸν ἄνθρωπον καὶ ὄχι εἰς τὴν γυμνὴν μορφήν του, εἶναι διὰ τοῦτο ἀναντικατάστατος, ἔκφρασις ἀφοσιώσεως, λόγος διαλεγομένων, οἱ ὅποιοι δημιουργοῦν ὅ,τι πρέπει γὰρ ἰσχύη, ὑποχρεοῦνται ἐπειδὴ εὐθύνονται, ὑπακούουν μόνον εἰς ὅ,τι τοὺς ὑπερβάλλει, δηλαδὴ εἰς ὅ,τι καταφάσκει τὴν ἐλευθερίαν.

Ἡ φιλοσοφικὴ ἀλήθεια ἀναλογεῖ λοιπὸν πρὸς τὴν δυνατότητα, τὴν ὁποίαν προσφέρει εἰς τὴν ἐλευθερίαν γὰρ ἀνοίξη ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου ἕνα ἐσωτερικὸν χῶρον, γὰρ τὸν κάμῃ ἀναντικατάστατον, ἱκανὸν γὰρ ἀφοσιῦται, μέτοχον τοῦ λόγου, κύριον τῶν ἀποφάσεών του, ὑπόλογον δημιουργὸν τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι ἐπομένως ἡ ἀξία τῆς φιλοσοφικῆς ἀληθείας ἀνάλογος τοῦ τρόπου, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπιτρέπει εἰς τὴν ἐλευθερίαν γὰρ χαλκεύσῃ τὸν ὑπερβατικὸν τῆς δεσμὸν πρὸς τὸ κατ' ἐξοχήν. Ὁ δεσμὸς αὐτὸς πρὸς ὅ,τι συνέχει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ὑπεύθυνον πνευματικὴν του κίνησιν καλεῖται νόημα. Ὅσοι λοιπὸν τὸν καταστρέφουν, διότι ἐκπραγματεύουν τὸν ἄνθρωπον, ἐφ' ὅσον τοῦ ἀρπάζουν τὴν δυνατότητα γὰρ ἐννοήσῃ αὐθυπερβαλλόμενος τὴν παρουσίαν του, συκτρίβουν τὸν ἄνθρωπον, δηλαδὴ φυλακίζουν τὴν ἐλευθερίαν ἐντὸς τῆς ἀνοησίας. Διὰ τοῦτο, ὅταν ὁ φιλόσοφος «κερδίζῃ» τοὺς ἀνθρώπους, ἡ ἀλήθειά του χάνει εἰς μέγεθος. Ἐὰν ἡ ἀλήθεια τῆς φιλοσοφίας εἶχεν ἀντικειμενικὴν ἀξίαν, τὸ μέτρον τῆς ἐκτιμήσεώς της θὰ ἦτο ὁ ἀριθμὸς ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐκπαιδεύονται δι' ἐκείνης γὰρ ἐννοήσουν, ὅ,τι διὰ τῆς ἱστορικῆς των παρουσίας ἐκπροσωποῦν. Μόνον ὡς καθρέπτῃ τῶν οὐσιαστικῶν αἰτημάτων τῆς ἱστορίας ὑπερπηδᾷ ἡ φιλοσοφία τὸν χρόνον. Ἐὰν σήμερον ἡ ἱστορία ἀγωνίζεται γὰρ εὖρη τὸ πρόσωπόν της, γὰρ μάθη ποῦ κατευθύνεται, γὰρ καθορίσῃ τὸν χαρακτῆρά της, μὲ ἄλλους λόγους γὰρ δημιουργήσῃ τὸ νόημά της καὶ ἀκριβῶς εἰς τὴν προσπάθειάν της ἀποτυγχάνει, αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ἡ φιλοσοφικὴ διάστασις τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου διέρχεται μίαν ἀποφασιστικὴν κρίσιν. Ὅσοι ἐκπροσωποῦν τὴν διάστασιν αὐτὴν, θέλουν γὰρ προσφέρουν εἰς

τὴν ἱστορίαν τὸ ἀληθινόν τῆς πρόσωπον. Ἄντι λοιπὸν νὰ ὑπο-
σχεθοῦν μίαν μεταμόρφωσιν ἢ νὰ ἀπεικονίζουσιν τὰ παριστάμενα,
νὰ πράττουν τὸ ἔργον πολιτικῶν, ἱερέων ἢ καλλιτεχνῶν, μ ο ρ -
φ ῶ γ ο υ ν τὸν ἄνθρωπον, σ υ γ ο μ ε ι λ ο ὦ ν διὰ νὰ γνω-
ρίσουν τί ἔχουν, τί εἶναι, τί θὰ ἦσαν, τί θὰ γίνουν.

Τί σημασίαν θὰ εἶχεν, ἐὰν κερδήσω τὸν κόσμον ὅλον καὶ
χάσουν, ὅσοι μὲ συναντοῦν ὅ,τι μὲ δικαιώνει, ἐφ' ὅσον τοὺς
τὸ προσφέρω ; Ἡ φιλοσοφία συνδέει τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν ἄν-
θρωπον, ἐπειδὴ σέβεται τὴν ἐλευθερίαν. Τὴν ἐλευθερίαν σέβον-
ται ὅσοι τῆς προσφέρουσι τὴν δ υ ν α τ ό τ η τ α — ὅχι ὅ-
σοι τῆς ὑποβάλλουσιν τὴν ἀξίωσιν τῆς α ὐ θ υ π ε ρ β ά σ ε ω ς.
Τὸ ὑφάδι διὰ τὴν ὑφὴν τῆς δυνατότητος αὐτῆς ὀνομάζεται φι-
λοσοφικὸς διάλογος. Νὰ ὀδηγήσω τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἐλευθε-
ρίαν, σημαίνει νὰ ἠμπορῶ νὰ συνομιλήσω μαζί του. Νὰ μὲ ὀδη-
γήσῃ ἐκεῖνος εἰς τὴν ἐλευθερίαν, σημαίνει νὰ ἠμπορῶ νὰ τοῦ
ἀπαντήσω. Νὰ συνδεθῇ ἡ ἀνθρωπότης διὰ τῆς ἐλευθερίας, ση-
μαίνει νὰ συμμετάσχῃ τοῦ λόγου. Ὡς ἐκ τούτου, ὅσοι ἐκπροσω-
ποῦν σήμερον τὴν φιλοσοφίαν, δὲν θὰ τὴν σώσουν, ἐὰν κατα-
σκευάσουν διὰ τὴν ἀνθεκτικότητά των ἐγγυώμενα πνευματικὰ
καταφύγια.

Ἡ ὑπεύθυνος φιλοσοφία ἐκράτησε μέχρι τοῦδε ἔναντι τοῦ
συνανθρώπου ἐπιμελῶς ἐπιφυλακτικὴν στάσιν. Δὲν ἐζήτησε τοὺς
ἐπαίνοους του, ἀπέφυγε τὴν δημοσιότητα, ἠδιαφόρησε διὰ τὴν
μομφήν, ὑπέμεινε τὸ μῖσος, ἐδυσπίστησεν εἰς τὴν φιλίαν. «Ἄν
ἔκαμα ἐν βῆμα πρὸς τὰ ἐμπρός, διὰ νὰ ἔλθω εἰς ἐπαφήν πρὸς
τοὺς ἀνθρώπους, ἀμέσως κατόπιν ἐπεχείρουν δύο βήματα πρὸς
τὰ ὀπίσω. Ἡ ἱκανότης τῆς φιλίας εἶναι ἐντός μου πολὺ ὀλίγον
ἀνεπτυγμένη. Τὸ πρόβλημα τῆς συναναστροφῆς πρὸς τοὺς ἄλ-
λους ἐσήμαινε δι' ἐμὲ πάντοτε μίαν ταλαιπωρίαν»¹. Σήμερον δ-
μως ἡ φιλία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ ἀντίδοτον τῆς ἀγωνίας διὰ
τὸν ἄνθρωπον. Πρέπει νὰ χάσῃ σήμερον ἡ φιλοσοφία τὴν < ψυ-

(1) *Nikolai Berdiajew, Versuch einer philosophischen Autobiographie, aus dem Russ. übers. v. R. v. Walter, Darmstadt - Genf 1953, S. 304.*

χὴν> τῆς, ἐὰν θέλῃ νὰ τὴν σώσῃ, ἐὰν δηλαδὴ θέλῃ νὰ ὀδηγήσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν ἄνθρωπον. Δὲν ἔχει θησαυροὺς ἢ φιλοσοφία, διὰ νὰ τοὺς προφυλάξῃ, δόγματα, διὰ νὰ τὰ κρατήσῃ ἄθικτα, ἀσχολίας, διὰ νὰ μὴ τὴν ἐνοχλοῦν, βλέψεις, διὰ νὰ μὴ τὴν συναγωνίζωνται, δικαιώματα, διὰ νὰ μὴ τῆς τὰ παραβιάζουσι, ἀλλὰ τὸ πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου ὡς κτῆμα, τὸ ὁποῖον συνδέει τοὺς φορεῖς του.

Ἐκεῖνοι, τῶν ὁποίων ἡ σκέψις ἀνοίγει ἐντὸς τοῦ προβλήματος αὐτοῦ τὸν χῶρον τῆς θεωρητικῆς εὐθύνης, δὲν ἠμποροῦν νὰ ἀγνοήσουν τοὺς συγγενεῖς τοῦ κοινοῦ κτήματος, νὰ ἀπευθύνωνται εἰς τὴν < ἀνθρωπότητα > καὶ νὰ κλείνωνται ἐνώπιον τοῦ συμπαρισταμένου ἀνθρώπου. Οὔτε διὰ τοῦ ὀμαδισμοῦ, τῶν ἐπιταγῶν τῆς ἀπροσωπίας, οὔτε διὰ τοῦ ἀτομισμοῦ, τῶν ἐνασχολήσεων τῆς αὐταρκειας, ἀλλὰ διὰ τοῦ συνδέσμου τοῦ ἐγὼ πρὸς τὸ Σὺ ἐκ τοῦ προβλήματος τοῦ ἀνθρώπου ἀνέρχεται ὁ ἀπαιτούμενος ἄνθρωπος. Ὅσοι λύουν τὸ πρόβλημα αὐτό, ἐπειδὴ ἐξανδραποδίζουν τοὺς ἀνθρώπους ἢ ἐπειδὴ τοὺς ἱκανοποιεῖ ἢ ἰδικὴ των ὑπαρξίς, ἀντιπαρέρχονται τὸν ἄνθρωπον, παρακάμπτουν δηλαδὴ τὴν προϋπόθεσιν τοῦ ἀληθεύοντος λόγου, τὴν διαλεκτικὴν αὐθυπέρβασιν. Τὸν ἄνθρωπον ὁμοῦς συναντοῦν, ὅσοι ἀντικρύζουν εἰς τὸ πρόσωπόν του τὸν ἐγγυητὴν τῆς ἐλευθερίας. Ἐὰν ὁ φιλοσοφῶν θέλῃ νὰ τὸν συναντήσῃ οἱ ἄνθρωποι καὶ ἐὰν βλέπῃ εἰς τὴν συνάντησιν αὐτὴν τὸν ὅρον τῆς ἐσωτερικῆς του δικαιώσεως, ὀφείλει νὰ κάμῃ τὸ πρῶτον βῆμα, νὰ γράψῃ εἰς τὸ φιλοσοφικόν του μέτωπον: Τί σημασίαν θὰ εἶχεν, ἐὰν κερδήσω τὸν κόσμον ὅλον καὶ χάσῃ, ὅσοι μὲ συναντοῦν, τὴν ἐλευθερίαν των, ὅ,τι μὲ καταξιώνει, διότι τοὺς ὀδηγῶ πρὸς ὅ,τι ἀπὸ κοινοῦ μᾶς ὑπερβάλλει;

Διὰ νὰ λάβῃ τὸ χρονικόν του ἔνδυμα, ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀνάγκην δύο ἀνθρώπων. Διὰ νὰ δημιουργήσῃ τὸν ἄχρονον ἄνθρωπον, χρειάζεται ἐπίσης ἄλλον ἕνα. Καὶ ὁ φθειρόμενος καὶ ὁ ἀφθορος ἄνθρωπος προϋποθέτουν δύο πρόσωπα. Φιλοσοφικὴ συνάντησις τοῦ ἐγὼ πρὸς τὸ Σὺ εἶναι ἢ πρὸς τὸ κατ' ἐξοχὴν πτῆσις τοῦ Ἀνθρώπου διὰ τῶν θεωρητικῶν πτερύγων δύο συνανατεινομένων ἐλευθεριῶν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

- Ἀριστοτέλης 29, 31, 38, 45, 59,
 76, 104, 130, 157, 184, 213,
 214, 215, 249, 250, 251,
 316
 Αὐγουστίνος 340
 Bacon 32, 250
 Berkeley 113, 154
 Biran (Maine de) 342
 Bohr 142, 150
 Boltzmann 37, 125
 Bolyai 76
 Broglie 155
 Bruno 21, 22, 31, 50, 89, 90
 Buber 340
 Burckhardt 328
 Comte 327
 Γαλιλαῖος 14, 31, 36, 37, 38, 57,
 89, 90, 92, 115, 130, 134,
 135, 138, 251
 Δαρβίνος 37
 Da Vinci 134
 Δημόκριτος 84, 307
 Driesch 89
 Dürrenmatt 335
 Ἐγγελοσ 21, 57, 58, 59
 Eddington 39, 190
 Einstein 88, 97, 114, 127, 189,
 204, 209, 340
 El Gazali 28
 Eriugena 50
 Εὐκλείδης 76
 Faraday 300
 Fichte 21, 247
 Freud 332
 Gaus 204
 Gerhardt (P.) 22, 24, 25
 Giotto 26
 Goethe 21, 287
 Hahn (H.) 62
 Heisenberg 31, 76, 164, 194, 195
 Hertz 125, 308
 Ἡράκλειτος 159, 160, 245
 Humboldt (A.v.) 136
 Hume 216, 221, 222
 Huygens 31, 262, 308
 Θαλῆς 13, 81, 82, 83, 84, 245
 Jacobi 247
 Ἰωάννης 86
 Καλβῖνος 26
 Kant 38, 46, 59, 76, 144, 203,
 204, 238
 Καρτέσιος 31, 46, 57, 76, 113,
 119, 144, 148, 250, 285,
 314
 Kepler 30, 38, 88, 115, 202
 Kierkegaard 46, 87, 239
 Klages 332
 Κοππέρνικος 37, 115, 202
 La Mettrie 37
 Laplace 37, 166
 Lavoisier 330
 Leibniz 38, 238
 Λεύκιππος 84, 307
 Lobatchevsky 76
 Λούθηρος 22, 23, 24, 86
 Λουκρήτιος 313
 Mach 62, 217
 Marx 230, 231
 Maxwell 125, 308

Mayer (R.) 192	Πυθαγόρας 132, 285
Michelson 127	Rénan 328, 329, 330
Morus 32	Riemann 76
Νεύτων 37, 38, 57, 92, 115, 144, 176, 262, 287	Röntgen 127
Nietzsche 32, 87, 216, 239	Santayana 63
Ostwald 317	Scheler 309
Παράκελσος 22	Schopenhauer 332
Παρμενίδης 159, 160	Schrödinger 114
Pascal 340	Spinoza 31, 285
Planck 97, 114, 127, 145, 192	Σωκράτης 50, 115, 246, 340
Poincaré 318	Twain 67
Πτολεμαῖος 190	Weber (M.) 27
	Weizsäcker (C.-F.v.) 274, 230

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
 ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
 ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
 ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΡΙΔΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006